

تغییر برنامه درسی با در نظر گرفتن نقش محوری معلمان

سعید لاهوتی‌نیا، رضوان عبدالهی‌پور، سمیه جندالله و سیده لیلا حسینی‌فر

۱ - کارشناس ارشد رشته مدیریت ورزشی گرایش مدیریت راهبردی در سازمان های آموزشی، دانشگاه پیام نور تهران جنوب.
Saeed.Lahoti@gmail.com

۱ - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی تربیتی دانشگاه پیام نور شیراز واحد فرامه. Rezvan.abdollahipour@gmail.com

۱ - کارشناس ارشد رشته علوم تربیتی گرایش تکنولوژی آموزشی دانشگاه پیام نور مرکز ری. Somaye.Jondolah@yahoo.com

۱ - کارشناس ارشد رشته برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی امکان تغییر برنامه درسی با در نظر گرفتن نقش محوری معلمان انجام گرفت. پژوهش از نوع مطالعات مروری است که از مطالعات در زمینه تغییر برنامه درسی بهره گرفته است. مطالعه تغییر برنامه درسی شیوه اجرا و نهادینه شدن آن در نظام آموزشی بسیار دارای اهمیت است اما فقط برنامه ریزی آن اهمیت ندارد بلکه باید عوامل اجرایی آن نیز مد نظر داشت چراکه بهترین برنامه ها برای تغییر برنامه درسی بدون توجه به نظرهای معلمان با شکست مواجه میشوند چراکه معلمان عامل اجرایی آن در مدارس هستند و در مرکز ثقل این فرآیند قرار دارند. از این روی باید برای داشتن حمایت معلمان برای تغییر برنامه های درسی باید حمایت آنها را جلب کرد و برنامه های درسی برای توسعه حرفه ای آنها در نظر داشت. این مطالعه مروری به گوشه هایی از این موارد به شکل اجمال پرداخته است.
کلیدواژه‌ها: تغییر برنامه درسی، معلمان، برنامه درسی توسعه حرفه ای.

مقدمه

بی تردید آموزش و بهسازی در رشد و تعالی زندگی فردی و اجتماعی انسان جایگاه والایی دارد و می تواند محرکه زندگی بشر باشد. از این رو این وظیفه خطیر و مهم بر عهده نهاد رسمی آموزش و پرورش یا مدارس گذاشته شده است. مدارس نیز با هدف اجتماعی کردن، کودکان را از طریق فرآیند تعلیم و تربیت برای تعالی و پیشرفت یاری می دهند (بامبرد و همکاران، ۲۰۱۹). از طرفی این معلمان هستند به عنوان رکن اساسی تعلیم و تربیت در جامعه نقش مهمی دارند اما معلم در پروسه تعلیم و تربیت دانش آموزان خود نیز نیازمند به تشویق و آموزش هستند. بنابراین نیازمند برنامه ریزی مدون به منظور ارتقاء نوآوری، خلاقیت و مسئولیت پذیری برای معلمان احساس می شود (بکر، ۲۰۱۹). چنین معلمی ضمن دارا بودن دانش و مهارت های علمی و خلاقیت باید از مسئولیت پذیری و انگیزش کافی برخوردار باشد. منابع انسانی پایه های اصلی ثروت ملت ها را تشکیل می دهد و هر ملتی که نتواند مهارت ها و دانش مردمش را توسعه دهد قادر نخواهد بود که هیچ چیز دیگری را توسعه دهد (کراسول و گاترمن، ۲۰۱۹). برای رسیدن به توسعه، مدیران باید از بین انسان های توسعه یافته انتخاب شوند. در این میان نقش آموزش و پرورش در راه رسیدن به توسعه بسیار حائز اهمیت است زیرا که با آموزش صحیح است که نیروی انسانی تبدیل به سرمایه می شود و سرمایه انسانی کلید رشد توسعه پایدار در جامعه است. امروزه شکاف میان ملت ها مبتنی بر ابعاد دانایی و نادانی است، بنابراین چالش نیروی انسانی بر انسان دانا و توانمند است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۹)، بنابراین باید به معلمان به عنوان رکن اصلی تغییرات موفقیت برنامه درسی توجه جدی داشت که یکی از آنها توسعه حرفه ای معلمان است. در رابطه با اهمیت توجه به معلمان به عنوان عاملی مهم برای تغییر برنامه درسی و موفقیت اجرای برنامه ریزیهای مرتبط با آن در ادامه توضیحاتی داده شده است. باید اذعان داشت که برنامه های درسی برای توانمندیهای معلم در راستای نیرو و عامل مهم تغییر برنامه های درسی برای دانش آموزان بسیار حائز اهمیت است (مهرمحمدی، ۲۰۲۰).

برنامه های درسی در طول زمان تغییر می کنند و این تغییرات باید موازی با نیازهای دانش آموزان و فلسفه آموزشی باشد اما معلمان اجرا کنندگان برنامه های درسی به عنوان نقش مجری با ایده های نوآورانه ای که دارند در سیاستگذاران باید به نقش محوری آنها توجه جدی کرد. مشارکت دادن معلمان در برنامه های درسی به آنها آزادی عمل میدهد و این باعث میشود معلم در مواجهه با تغییرات سازگارانه تر عمل کنند (شاین، ۲۰۲۰). معلمان بر اساس یک فلسفه آموزشی تربیت می شوند و در طول زندگی حرفه ای خود تمایل دارند از این فلسفه استفاده کنند. جهت گیری برنامه درسی آنها هم به اهداف آموزش و هم به اهمیت نسبی موضوع درسی مرتبط است و هم به نحوه ای که معلمان و دانش آموزان باید انجام دهند (تانریوردی و آپاک، ۲۰۱۶).

برنامه های درسی در هر نظام آموزشی به اقتضای نیازها و شرایط اجتماعی و تربیتی، ناگزیر از مواجهه با تغییر و تحولند. تغییرات برنامه درسی را میتوان به دو گروه عمده ی تغییر سطحی و تغییر جوهری تقسیم کرد (زرقاتی، امین خندقی، شعبانی و رکی، ۱۳۹۶). در تغییر سطحی آن تغییری مد نظر خواهد بود که بدون توجه به عمق و رویکردی حاکم بر برنامه های درسی، تنها به مدل و نوع متفاوتی از محصولات و رویه های موجود در نظام آموزشی اشاره دارد. در حالی که مراد از تغییر جوهری، تغییری می باشد که ساختار و عمق برنامه های درسی را نشانه میبرد و انتظار است که بر این اساس، برنامه های درسی با نظام آموزشی، از نظم و سازمان جدیدی برخوردار شوند (کلیر و همکاران، ۲۰۲۱).

روابط ضعیف بین مجریان. این مطالعه نیاز به ایجاد تغییرات آموزشی را در بافت جامعه ای که در آن وجود دارد، جایی که صدای معلمان شنیده می شود، روشن می کند. استفاده از رویکرد جامعه محور در طراحی و توسعه برنامه درسی، مشارکت

^۱ - Creswell & Guetterman

^۲ Tanrıverdi & Apak

^۳ Kylie Zee Bradfield, Beryl Exley

معلمان به عنوان توسعه دهندگان برنامه درسی و بذر روابط انسانی در مدارس برای سیاست ها و شیوه های آموزشی بهتر را توصیه می کند. بنابراین در برنامه درسی مشارکت معلمان ضرورتی انکارناپذیر است (پفیورای و همکاران، ۲۰۲۱). چنانچه برنامه درسی در نظام آموزشی متمرکز همچون کشور ایران، با تغییراتی جوهری مواجه شوند، در آن صورت اهمیت نقش معلمان در اجرای برنامه مطابق خواست و نظر برنامه ریزان درسی از تغییر برنامه درسی، بیش از پیش جلوه گر خواهد بود (وست، ۲۰۲۲). معلمان در این نظام آموزشی متمرکز ملزم به اجرایی کردن برنامه ای هستند که خود در تولید آن نقشی ندارند و به همین دلیل با آن بیگانه هستند در اینجا مسئله مهم این است که در این نظام ها در اجرای برنامه درسی موضوعی که پیش می آید چگونگی تغییر معلمان متناسب با اجرای تغییرات جدید در برنامه درسی به گونه ای همسو با ارزشهای آن است. اهمیت این امر از این روست معلمان عاملان اصلی تغییر و اجرای برنامه درسی هستند و اگر با نگاه و نگرش منفی با مقاومت در برابر تغییر ایجاد شده به اجرای برنامه درسی بپردازند گویی تغییری در برنامه درسی رخ نداده و تمامی زحمات برنامه ریزان درسی در طراحی و اجرای تغییرات، بیهوده و پوچ میشود (فتحی و اجاراگاه، ۱۳۹۹) چه اینکه برنامه ای اجرا نشده بسان برنامه ای تولید نشده میماند که اجرای ناکارآمد برنامه درسی هم به آن اضافه میشود که منجر به ایجاد مشکلاتی برای تولید و اجرای برنامه های مشابه در آینده خواهد شد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۶).

ماهیت در حال تغییر جهان امروز باعث شده است که نظام آموزشی برای هماهنگی با این دگرگونی ها و چالش های به وجود آمده نیازمند نوآوری و تغییر باشد. با رونمایی سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و در پی آن برنامه درسی ملی، این برنامه به عنوان نقشه راه، زمینه ساز تحول در محتوای آموزشی گردید. برای هماهنگی با این دگرگونی ها به وجود آمده، نیازمند نوآوری و تغییر است (ملکی، ۱۳۹۷). برای رسیدن به موفقیت برنامه های درسی توجه به معلمان یکی از ملزومات است چراکه معلمان نقش مهم و اجرایی دارند و اگر در برابر تغییر مقاومت کنند تمامی برنامه های درسی و برنامه ریزها موفق نخواهند بود و با شکست مواجه خواهند شد. بنابراین برای حصول موفقیت در این زمینه اثربخش نمودن امور و پیشبرد اهداف نیازمند نیروی تربیت شده و متخصص برای تغییرات جدید میباشد. معلمان، مسئول مرحله ای اجرایی اصلاحات برنامه درسی می باشند. آنها با تاثیرگذاری در این برنامه ها، برنامه های درسی را به چالش کشیده و نقش مهمی در سوق دهنده و بازدارندگی تغییر دارند. برونر (۱۹۷۷) معتقد است یک برنامه درسی، پیش از آن که برای دانش آموزان طراحی شود باید برای معلمان طراحی شده باشد. اگر یک برنامه درسی نتواند معلمان را تغییر دهد، تعادل آنها را به هم بزند، بر آگاهی آنها بیفزاید و آنها را به حرکت درآورد، قهرا هیچ گونه تاثیر بر کسانی که به دست آنها تعلیم می بینند، نخواهد داشت (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

محققان بیان میکنند که به دلایل متعدد معلمان باید بفهمند چرا تغییرات آموزشی ضرورت دارد و در مورد تناسب این تغییرات با زندگی متقاعد شوند تا برای اجرای تغییر، تعهد بیشتری احساس کنند. نوآوری موفقیت آمیز ضرورتاً به معنای اجرای موفقیت آمیز آن نیست. اگر رفتار معلمان و دانش آموزان تغییر نکند و اگر آنان فلسفه تربیتی مستمر در این نوآوری نپذیرند، اجرا موفقیت آمیز نخواهد بود (ایزنر، ۲۰۲۱). به همین دلیل فهم نقطه نظرها و ایده های کسانی که در اجرا و تغییر سهیم هستند، بسیار مهم است. تجربه های گذشته در آموزش و پرورش همه کشورها بیانگر این نکته است که یکی از دلایل شکست اجرای برنامه های آموزشی این است که پیشنهاد تغییر از صاحبان اقتدار سطوح بالاسرچشمه میگیرد و این گروه همان کسانی هستند که تواناییها، احساس و عقاید مجریان تغییر را نادیده میگیرند و یک باره به منظور اجرا از رأس سازمان ابلاغ میشود و نظام آموزشی کشور را در برمیگیرد. پرات بر این باور است که دو دلیل مهم، معلمان اولین تصمیم گیرندگان هستند. اول اینکه معلمان به طور سنتی، دربارهی روش های تعامل با شاگردان تصمیم میگیرند. این یک جنبه از کار آنهاست که مایل هستند با آن احساس شایستگی و راحتی بیشتری کنند (فلیندر و همکاران، ۲۰۲۲). دومین دلیل، نتایج تحقیقات در چند دهه

اخیر نشان داده است که بسیاری از روش‌های اثربخش تدریس، فقط در سطح کلاس درس تعیین میشوند با توجه به اظهارات پرات و تأکید بر این نکته که روش تدریس، روش اجرای برنامه درسی است. اگر برنامه درسی مورد نظر، واجد تغییرات جدیدی باشد که مهارتها، دانش و توانمندیهای خاصی را از معلم طلب کند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶). دلیزالوا (۲۰۲۲) معتقد است که کیفیت خواندن دانش آموزان، یک هدف مهم آموزش و پرورش است که نهفته در صلاحیت معلمان (دانش، تجربه و نگرش) برای توسعه این پدیده است (دلیزالوا، ۲۰۱۵). مید کووسیکا (۲۰۲۰) نیز معتقد است توسعه قابلیت حرفه ای عاملی موثر بر تغییر اعتقادات و عملکرد معلمان، یادگیری دانش آموزان، اجرای اصلاح های آموزشی، تقویت رابطه معلم در اجرای راهبردهای گروهی و همکاری گسترده در کلاس درس، مدرسه، جامعه، تعیین هدفها، وظیفه ها آموزشی و یادگیری، تغییر در راهبردها و روشهای تدریس، تغییر موقعیت، وظیفه شناسی عامل درونی در فرآیند یادگیری است. مایرز و ایگرسون (۲۰۰۶)، بیان داشتند که رشد قابلیت‌های معلمان حرفه ای تاثیر مثبت و قابل توجهی را بر نگرش معلمان بر عملکردشان، در داخل و خارج از کلاس درس ایجاد میکند و باعث افزایش بهبود و رشد معلمان در شناسایی هدفها برای دانش آموزان میشود (تقی پور و همکاران، ۲۰۲۲). وزیری سرشک (۱۳۹۹) نیز اعتقاد دارد میزان تاثیرگذاری آموزش ضمن خدمت را در افزایش انگیزه معلمان، افزایش دانش و آگاهی معلمان، کارایی مطلوب و استفاده از روشهای متنوع تدریس معلمان در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان مورد مطالعه قرار داد. در نتیجه امیدواری به تغییرات برنامه درسی، بدون آماده سازی معلمان که ایفا کننده نقش اول صحنه آموزش کشور می باشند وهمی بیشتر نخواهد بود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶). با توجه به تغییرات که در چند سال اخیر در برنامه درسی خوانداری و نوشتاری به وجود آمده و امکان اینگونه تغییرات در آینده هم وجود دارد و با در نظر گرفتن نقش معلمان و اجرای موفقیت آمیز بودن آن در برنامه درسی، نگرش معلمان است که روند اثربخش کتاب را کامل خواهد کرد و میتواند علاقه به مطالعه را در دانش آموزان تا زمانهای طولانی حفظ کند به طوریکه موفق بودن دانش آموزان در یادگیری خواندن و درک مطلب بر روی حوزه‌های گوناگون و مواد برنامه درسی تأثیر به سزایی خواهد گذاشت و باعث پیشرفت تحصیلی آنها خواهد شد. با توجه به اهمیت آگاهی از نگرش معلمان در مورد تغییر در برنامه درسی خوانداری و نوشتاری که در موفقیت آن تأثیر بسیار مهمی دارد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶).

با عنایت به آنچه گفته شد میتوان گفت معلمان عاملان اصلی موفقیت اجرای تغییرات در برنامه های درسی هستند که باید توجه جدی به آنها کرد. لذا برنامه هایی برای توسعه حرفه ای آنها از جایگاه مهمی برخوردار است. نظرخواهی از معلمان درباره‌ی تغییر در روشهای تدریس گفتگو با معلمان برای متقاعد کردن آنها در اجرای روشهای جدید تدریس، اختصاص زمان کافی به معلمان برای سازگاری با روشهای جدید تدریس هماهنگی بین تغییرات اعمال شده در روشهای تدریس، با سایر عناصر برنامه و امکانات کلاس و مدرسه استفاده از راهکارهای تشویقی برای اجرای تغییر در روشهای تدریس، برگزاری نشستهای توجیهی برای معلمان، به منظور تغییر در روشهای تدریس قراردادن نتایج به دست آمده از تغییرات اجرا شده در روشهای، تدریس، اعمال تغییرات در روشهای، تدریس در زمان مناسب، فراهم کردن بسترهای فکری لازم برای اجرای تغییر در روشهای، تدریس قبل از اجرای آن، ارائه ی مشاوره و راهنمایی لازم به معلمان در حین اجرای بهتر و روشهای تدریس موردنظر برنامه هیچگونه تغییری در برنامه های درسی، صرفاً با وضع قوانین یا صدور احکام حاصل نمیشود، بلکه تغییر نیز مانند بیشتر اصلاحاتی که در هر جامعه ای رخ میدهد، آگاهانه و به تدریج صورت میگیرد و به یکباره ایجاد نمیشود (عبدالهی و صفری، ۱۳۹۵).

بحث و نتیجه گیری

معلمان افرادی هستند که به طور مداوم و مستمر برای تربیت دانش آموزان در تلاش هستند. بدون شک معلمان در اجرای تغییرات برنامه درسی نقش اساسی بر عهده دارند لذا هر گونه تغییر در برنامه درسی بدون نظر معلمان قطعاً تمامی زحمات برنامه ریزان را هدر خواهد دارد و بدون نظر معلمان ثمربخش هم نخواهد بود. چراکه تمامی برنامه های درسی توسط معلمان و دبیران اجرا خواهند شد. بنابراین اجرای تغییر در برنامه درسی بدون نظر معلمان، آموزش دهندگان یا همان تسهیلگران فرآیند رشد همه جانبه دانش آموزان، پیشرفتی نخواهد داشت. معلمان به عنوان مجریان برنامه های درسی چون اجرا کننده برنامه های

درسی هستند بنابراین توجه به نظر و دیدگاههای آنها بسیار حائز اهمیت است. بنابراین باید به توسعه حرفه ای معلم و حتی برنامه های درسی برای افزایش شایستگیهای آنان در نظر بگیریم تا آنها علاوه به ارتقای شایستگیهای خود نگرش آنها به تغییرات را تغییر دهیم. این یافته همخوان با نظرات کرد زرقانی، امین خندقی، شعبانی ورکی، ۱۳۹۶، محمدی و همکاران ۱۳۹۵، تانریوردی و آپاک؛ ۲۰۱۶، کلیمز و همکاران ۲۰۲۱؛ پفیورای و همکاران، ۲۰۲۲، همخوان میباشد چراکه معتقدند معلمان نقش مهم و اساسی در اجرای تغییر برنامه های درسی دارند.

منابع:

- تقی پور، حسینعلی، کشاورز لشکناری، روح اله، یوسف رشیدی، علی اصغر. (۲۰۱۷). دانش محتوایی روشهای معلمی و تاثیر آن بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، کنفرانس ملی دانشگاه شیراز.
- زرقانی، اعظم، امین خندقی، مقصود، شعبانی ورکی، بختیار. (۱۳۹۶). تغییر به منزله ی پدیده ای انسانی: تغییر مطلوب در فرآیند اجرای برنامه های درسی جدید از نظر معلمان، پژوهش های کیفی در برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی، ۲ (۹)، ۴۴-۸۱.
- فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۹). نویسنده سازی در برنامه درسی، تهران، انتشارات آمیز.
- محمدی رقیه، کیان، مرجان، علی عسگری، مجید. (۱۳۹۶). واکاوی نگرش معلمان نسبت به تغییر برنامه درسی جدید خواننداری و نوشتاری پایه چهارم ابتدایی. پژوهش های کیفی در برنامه درسی، ۳ (۸)، ۷۹-۵۳.
- محمدی زرگار، حسنی، آرمان. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر فرایند درس پژوهشی بر توسعه حرفه ای معلمان، دانشگاه کردستان، ۷ (۱)، ۱-۱۹.
- ملکی، حسن (۱۳۹۷). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: انتشارات پیام اندیشه.

Bamber, V., Choudhary, C. J., Hislop, J., & Lane, J. (2019). Postgraduate taught students and preparedness for Master's level study: polishing the facets of the Master's diamond. *Journal of Further and Higher Education*, 43 (2), 236-250.

Becker, S. (2019). Mapping the challenges in making the transition to taught postgraduate study in Psychology. *Psychology Teaching Review*, 25(1).

Creswell, J., & Guetterman, T. C. (2022). *Educational Research*. Sixth Edition. Pearson Publications.

Dolezalova, J. (2015). Competencies of Teachers and student Teachers for the Development of Reading literacy. *Procedia - social and Behavioral sciences* 17/ 519-5۲۵.

Eisner, Elliot (2022). *Educational Imagination, on the Design and Evaluation of School Programs*. Macmillan College Publishing. N. Y.

Flinders, David, j. Nodding's noel and Thornton, Stephen j(2019). The null curriculum: It's theoretical Basis. *Curriculum Inquiry*, vol. 16. No 1. Pp. 33-42.

Mehrmohammadi, M. (2020). *Curriculum: Theories, Approaches and Perspectives*. SAMT Publication, 11th edition.

Quinn, Molly (2020). Null curriculum. In encyclopedia of curriculum studies. Edited by Craig Kridel, SAGE Publications, London, United Kingdom.

Şahin, Ü. (2020). Curriculum design approaches of pre-service teachers receiving pedagogical formation training. International Journal of Progressive Education, 16(4), 192-204.

Sheikhzadeh, Mostafa (2022). Intended, applied and null curriculum. Paper presented at the 7th Global conference of creative Engagements: thinking with children, Oxford, United Kingdom.

West, A. (2022). Formative evaluation of the transition to postgraduate study for counseling and psychotherapy training: students' perceptions of assignments and academic writing. Counseling and Psychotherapy Research: Linking Research with Practice, 12 (2), 128-135.

Wilson, Owen (2019). What is curriculum? And what are the types of curriculum? And what are the types of curriculum.